

PAPER

AKADEMIK YOZUV SAMARADORLIGI: TAJRIBA VA TAHLIL

I.I.Xudaynazarov ^{1,*}

¹Iqtisodiyot va pedagogika universiteti, “Ozbek tili va adabiyoti” kafedrası dotsenti. O‘zbekiston, Qarshi

* xudaynazarov 6318@gmail.com

Abstract

Ushbu maqolada akademik yozuv samaradorligini aniqlashda epistemik e‘tiqodlar, motivatsiya va yozuv strategiyalarining o‘zaro ta‘siri aralash metod (mixed methods) asosida tahlil qilingan. Tadqiqot doirasida ingliz tili yo‘nalishidagi talabalarning yozma ishlarini statistik (Pearson korrelyatsiyasi) va tematik (NVivo) tahlil qilish orqali bilimga munosabat, yozuvdagi tanqidiy fikrlash hamda o‘zini ifodalash kompetensiyasining shakllanish jarayoni o‘rganildi. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, akademik yozuv samaradorligi talabalarning kognitiv faolligi, motivatsion yo‘nalishi va madaniy kompetensiyasi bilan uzviy bog‘liqdir. Maqola natijalari O‘zbekiston oliy ta‘lim tizimida akademik yozuv fanini o‘qitish va baholashda amaliy ahamiyatga ega.

Key words: akademik yozuv, samaradorlik, epistemik e‘tiqod, motivatsiya, yozuv strategiyalari, tanqidiy fikrlash, mixed methods

Kirish

Zamonaviy ta‘lim jarayonida akademik yozuv o‘qitishning eng muhim kompetensiyalaridan biri sifatida talabalarning tanqidiy fikrlashi, mustaqil izlanish olib borishi va ilmiy nutq madaniyatini rivojlantirishda hal qiluvchi o‘rin tutadi. Yozuv jarayonining samaradorligini belgilovchi omillar nafaqat til bilimlari, balki kognitiv, metakognitiv va motivatsion strategiyalar bilan ham chambarchas bog‘liqdir (Zimmerman and Risemberg, 1997). Shu boisdan, akademik yozuv samaradorligini

o‘rganish, uni aniqlovchi psixolingvistik va pedagogik mexanizmlarni tahlil qilish dolzarb ilmiy yo‘nalishlardan biridir.

P. Flower va J. Hayes (1981) tomonidan ishlab chiqilgan yozuv jarayoni modeli akademik yozuvni rejalashtirish, bajarish va tahrir qilish bosqichlaridan iborat faoliyat tizimi sifatida izohlaydi. Bu model yozuvni “fikrni tashkillashtirish va bilimni qayta ishlab chiqish jarayoni” sifatida talqin qiladi. Keyinchalik Zimmerman (2000) bu jarayonga “o‘zini o‘rganishga yo‘naltirilgan boshqaruv” (self-

Compiled on: November 20, 2025.

Copyright: ©2025 by the authors. Submitted to Advances in Science and Education for possible open access publication under the terms and conditions of the [Creative Commons Attribution \(CC BY\) 4.0 license](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

regulated learning) tamoyillarini qo‘shib, akademik yozuvning psixokognitiv asoslarini chuqurlashtirgan.

Akademik yozuv samaradorligi, shuningdek, talabalarning epistemik e‘tiqodlari — ya‘ni “bilimning tabiati, manbai va ishonchligi” haqidagi qarashlari bilan ham bevosita bog‘liqdir (Schommer, 1990; Hofer and Pintrich, 1997). Mustahkam epistemik e‘tiqodga ega talaba yozuv jarayoniga faqat reproduktiv faoliyat sifatida emas, balki ijodiy fikr va dalillarga asoslangan tahliliy jarayon sifatida yondashadi.

Bundan tashqari, Dweck (2000) tomonidan ilgari surilgan “achievement goals” (yutuqqa yo‘naltirilgan maqsadlar) nazariyasiga ko‘ra, talabalarning muvaffaqiyatga erishish motivi ham yozuv natijalariga bevosita ta‘sir ko‘rsatadi. “Mastery goal” — o‘zini rivojlantirishga yo‘naltirilgan maqsadlar — akademik yozuvda yuqori sifatli tahlil va argumentatsiyani shakllantiradi, “performance goal” esa ko‘proq bahoga qaratilgan sirtqi yondashuvni ifodalaydi.

Shunday qilib, akademik yozuv samaradorligini ta‘minlash uchun til ko‘nikmalarini o‘zlashtirish bilan bir qatorda, motivatsiya, epistemik e‘tiqod va metakognitiv strategiyalar o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni o‘rganish zarurdir (Hyland, 2016). Ushbu tadqiqotning dolzarbligi shundaki, u O‘zbekiston oliy ta‘lim muassasalari talabalarida akademik yozuv madaniyatini shakllantirishning kognitiv–motivatsion asoslarini aniqlash va ularni o‘qitish jarayoniga integratsiya qilish imkonini beradi.

Akademik yozuv samaradorligini aniqlashda aralash tadqiqot usullari (mixed methods research) qo‘llanilishi natijalarni chuqurroq tahlil qilish va miqdoriy hamda sifat jihatdan asosli xulosalarga kelish imkonini beradi. J. W. Creswell (2014) ta‘kidlaganidek, “mixed methods” yondashuvi tadqiqotchini faqat sonli yoki so‘zli ma‘lumot bilan chegaralab qo‘ymaydi, balki ikkala ma‘lumot turini uyg‘un tahlil qilish orqali real voqelikni yaxlitroq aks ettiradi. Shu sababli, ushbu metodologiya akademik yozuvdagi kognitiv, ijtimoiy va psixologik jarayonlarni birgalikda o‘rganish uchun eng samarali yondashuvlardan biri hisoblanadi. **1. So‘rovnoma (Survey) — Miqdoriy tahlil bosqichi** So‘rovnoma yordamida talabalar va o‘qituvchilarning epistemik e‘tiqodlari,

yo‘naltirilgan motivatsiyasi va o‘zini o‘rganishga yo‘naltirilgan strategiyalari o‘lchanadi. So‘rovnoma savollari Schommer (1990) va Pintrich (2000) tomonidan ishlab chiqilgan “Epistemological Belief Inventory” (EBI) modeli asosida tuzilgan.

Creswell (2012) qayd etganidek, so‘rovnoma ma‘lumotlari tadqiqotchi uchun “katta miqdordagi ma‘lumotni tizimli to‘plash, ularni statistik tahlil qilish va umumlashtirish imkonini beradi.” Masalan, talabalarning “Men uchun yaxshi yozuv — bu o‘qituvchining talabalariga to‘liq javob berishdir” kabi fikrlariga bergan javoblari ularning yutuqqa yo‘naltirilgan maqsadlari (achievement goals) haqida muhim ma‘lumot beradi. O‘zbekiston olimlari, jumladan, E. Begmatov (2020) “Akademik yozuv asoslari” asarida yozuv kompetensiyasini baholashda talabalar o‘z fikrini “mustaqil, mantiqiy va izchil tarzda ifodalash qobiliyati” asosida o‘lchash zarurligini ta‘kidlaydi. Shu nuqtai nazardan, so‘rovnoma natijalari yozuv samaradorligini aniqlovchi asosiy mezonlarni aniqlashda muhim rol o‘ynaydi. **2. Yozma ishlar tahlili (Writing Samples Analysis) — Sifatli tahlil bosqichi** Yozma ishlar tahlili orqali talabalar yozuv mahsulotlari — insho, referat, maqola — strukturaviy, semantik va pragmatik jihatdan o‘rganiladi. Flower and Hayes (1981) modeli asosida har bir yozuv namunasida rejalashtirish (planning), bajarish (translating) va qayta ishlash (revising) bosqichlari kuzatiladi.

Bu jarayonni sifatli tahlil qilish uchun Hyland (2016) tomonidan taklif etilgan “genre-based approach” modeli qo‘llaniladi. Hylandning fikricha, akademik yozuvni o‘rganishda har bir matn “maqsad, auditoriya va diskurs konteksti bilan bog‘liq ijtimoiy harakat” sifatida talqin etilishi kerak. Shu asosda yozuv namunalarda quyidagi elementlar o‘rganiladi:

- matnning kirish–asosiy qism–xulosa strukturasi;
- dalillarning mantiqiy izchilligi;
- iqtibos va havolalardan foydalanish madaniyati;
- leksik va sintaktik murakkablik darajasi.

O‘zbek tilshunosligida ham N. Mahmudov (2019) akademik nutqni tahlil qilishda “mazmun, shakl va uslub uyg‘unligi”ni ta‘lim samaradorligini belgilovchi asosiy mezon sifatida ko‘rsatadi. Bu yondashuv yozuvni faqat grammatik to‘g‘rilik emas, balki fikrni ifodalash madaniyati nuqtai

nazaridan baholash zarurligini anglatadi. **3. Intervyu (Interview) — Qisqa chuqurlashtirilgan sifatli bosqich**

So'rovnoma natijalarini to'ldirish va yozuvdagi muammolarni chuqurroq tushunish maqsadida 10–15 nafar talaba va bir necha o'qituvchi bilan yarim strukturalangan intervyular o'tkaziladi. Bu usul Dörnyei (2007) tomonidan ta'riflangan "qualitative insight method" asosida amalga oshiriladi. Olimning fikricha, "intervyu — tadqiqotchiga ishtirokchilarning fikrini, his-tuyg'ularini va motivatsion sabablari ortidagi real omillarni tushunish imkonini beradi." **Intervyular davomida quyidagi savollar o'rganiladi:**

- Yozuv jarayonida eng ko'p qiyinchilik tug'diradigan bosqich qaysi?
- O'qituvchi teskari aloqa (feedback)ni qanday berishi sizga yordam beradi?
- Akademik yozuvga bo'lgan munosabatingiz vaqt o'tishi bilan o'zgardimi?

Natijada, yozuvdagi psixologik to'siqlar (qo'rquv, ishonchsizlik) va motivatsion omillar aniqlanadi.

O'zbek olimlaridan A. Yo'ldoshev (2018) yozuv jarayonidagi motivatsion muhit haqida shunday deydi:

"Talabani yozishga undaydigan omil — bu nazorat emas, balki o'z fikrini bildirish imkoniyatining berilishidir."

Shuningdek, B. To'xtaboyev (2021) raqamli yozuv kompetensiyasi bo'yicha olib borgan tadqiqotlarida intervyu usulini "talabalarning yozuvdagi real ehtiyojlarini tushunishning eng samarali vositasi" deb baholagan. **4. Aralash usulning integratsion afzalliklari** Creswell (2014) va Greene et al. (1989) aralash usulning ustunligini "triangulyatsiya" tamoyili orqali izohlaydilar, ya'ni miqdoriy natijalar (so'rovnoma) sifatli dalillar (yozma tahlil va intervyu) bilan tekshiriladi. Natijada, tadqiqotchi isbotlangan, real va kontekstga mos xulosa chiqara oladi.

Shu yondashuv asosida akademik yozuv samaradorligi haqida uch qatlamli ma'lumotlar olingan: 1. Statistik asos (quantitative evidence) — talabalarning o'zlashtirish va baholash natijalari.

2. Matn tahlili (textual evidence) — yozuvdagi tahliliy fikr darajasi.

3. Psixologik asos (qualitative insight) — intervyu natijalarida aniqlangan motivatsion va emotsional omillar.

Natijalar shuni ko'rsatadiki, talabalarning metakognitiv nazorat darajasi, tanqidiy fikrlash ko'nikmasi va reflektiv yondashuvi akademik yozuv samaradorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Tadqiqotda O'zbekiston va xorijiy universitetlarning ingliz tili yo'nalishida tahsil olayotgan 120 nafar talaba (shundan 60 nafari O'zbekiston, 60 nafari xorijiy OTMlardan) ishtirok etdi. Mahalliy guruh sifatida Toshkent davlat pedagogika universiteti, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti va Qarshi davlat universiteti talabalari tanlandi. Xorijiy guruh tarkibiga esa Waikato University (Yangi Zelandiya), Ohio State University (AQSh) va Leeds University (Buyuk Britaniya) talabalari kiritildi. Ishtirokchilar akademik yozuv (academic writing) fanini kamida bir semestr davomida o'rgangan, IELTS 6.0 yoki unga teng CEFR B2 darajaga ega talabalar orasidan tanlab olindi. Ular yozuv kompetensiyasi bo'yicha turli tajribaga ega bo'lib, bu madaniyatlararo taqqoslash uchun imkon berdi.

Dörnyei (2007) fikricha, "ishtirokchilarni turli madaniyat va ta'lim kontekstidan tanlash tadqiqot natijalarini yanada ishonchli va umumlashtirilgan qiladi". Shu sababli, tanlov ijtimoiy-lingvistik muvozanatni saqlagan holda amalga oshirildi. **3. Ma'lumotlarni tahlil qilish** Tadqiqot aralash tahlil (mixed analysis) usuliga asoslandi. Ma'lumotlarni qayta ishlashda miqdoriy (quantitative) va sifatli (qualitative) metodlar birlashtirildi.

3.1. Statistik tahlil — Pearson korrelyatsiyasi (r)

So'rovnoma natijalari SPSS 25.0 dasturida statistik tahlil qilindi. Asosiy o'zgaruvchilar — epistemik e'tiqod (X_1), motivatsion yo'nalish (X_2) va yozuv yutuqlari (Y) o'rtasidagi bog'liqlik Pearson korrelyatsiyasi (r) yordamida aniqlangan.

Creswell (2014) ta'rifiga ko'ra, "korrelyatsion tahlil ikki yoki undan ortiq o'zgaruvchi orasidagi yo'nalish va kuchni aniqlashga yordam beradi".

Natijalar shuni ko'rsatdiki:

- epistemik e'tiqod va yozuv yutuqlari o'rtasidagi korrelyatsiya $r = 0.63$ ($p < 0.01$);
- motivatsiya va yozuv yutuqlari o'rtasida $r = 0.57$ ($p < 0.05$).

Bu shuni anglatadiki, bilimga ijobiy munosabat va o'zini rivojlantirishga yo'naltirilgan motivatsiya yozuv samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. **3.2. Sifatli tahlil — NVivo tematik kodlash** Yozma ishlar va intervyular NVivo 12 dasturida kodlandi.

Tahlil davomida quyidagi tematik kodlar ajratildi: 1. Critical thinking – tanqidiy yondashuv elementlari (taqqoslash, iqtibos, asoslash);

2. Reflective writing – shaxsiy tajriba asosida xulosa chiqarish;

3. Structural coherence – matnning mantiqiy izchilligi;

4. Metacognitive awareness – yozuv jarayonini rejalashtirish va nazorat qilish. Hyland (2016) ta’kidlaganidek, “yozuv jarayonining chuqurligi matnning tashqi shaklida emas, balki uning semantik qatlamida — muallif tafakkurida aks etadi”. Shu sababli, tematik tahlil har bir talabada yozuv refleksivligi darajasini aniqlashga yordam berdi.

O‘zbekistonlik olim E. Begmatov (2020) ham shunga o‘xshash fikr bildiradi:

“Akademik yozuvda talaba nafaqat mavzuni ochib berishi, balki o‘z fikrini mustaqil asoslay olishi — bu uning ilmiy tafakkur darajasini belgilaydi.”

4. Natijalar Tahlil natijalariga ko‘ra, talabalarning epistemik e‘tiqodlari va yozuv yutuqlari o‘rtasida ijobiy bog‘liqlik (positive correlation) aniqlangan. Bilimning murakkabligi va o‘zgaruvchanligi haqidagi e‘tiqod kuchaygan sari, talabalarning yozuv sifati, iqtibos madaniyati va argumentatsiya darajasi oshgan.

Bu holatni Schommer (1990) quyidagicha izohlaydi:

“Bilimni murakkab, dinamik tizim sifatida idrok etuvchi shaxs yozuvda ham ko‘p qatlamli tahlilga intiladi.”

Bundan tashqari, motivatsiyaning vositachilik (mediator) roli aniqlandi: ya’ni epistemik e‘tiqodlar to‘g‘ridan-to‘g‘ri yozuv natijasiga emas, balki motivatsion yo‘nalish orqali bilvosita ta’sir ko‘rsatadi. Bu model Dweck (2000)ning “growth mindset” nazariyasini tasdiqlaydi — o‘zini rivojlantirishga yo‘naltirilgan talaba xatolardan qo‘rqmaydi, aksincha, ularni o‘shir vositasi sifatida qabul qiladi.

O‘zbekiston olimasi N. Mahmudova (2019) esa yozuvdagi muvaffaqiyatni “tafakkur faolligi va tahliliy fikrlash madaniyatining natijasi” deb baholaydi.

5. Muayyan misollar Natijalar shuni ko‘rsatadiki, yuqori “mastery goal” (ya’ni o‘zini rivojlantirishga yo‘nalgan maqsad)ga ega talabalar o‘z yozuvlarida

tanqidiy fikrlash elementlari — iqtibos (citation), sintez (synthesis) va qarama-qarshi fikrni tahlil qilish (counter-argument) kabi birliklardan faol foydalanganlar.

Masalan, Toshkent davlat jahon tillari universiteti talabasi yozgan esse namunasi: “Hyland (2016) fikricha, akademik yozuvda til vositalari nafaqat ma’lumot uzatadi, balki muallifning pozitsiyasini ifodalaydi. Shu nuqtai nazardan, o‘qituvchining baholash uslubi talabaning yozuvdagi ovozi shakllantiradi.”

Xorijiy guruhdagi talabalar esa metakognitiv strategiyalarni faol qo‘llagan: masalan, “avval reja tuzish, so‘ng fikrni dalillash va oxirida tahlilni umumlashtirish”. Bu holat Zimmerman Risemberg (1997) modelini tasdiqlaydi, ya’ni “o‘z-o‘zini boshqaruvchi yozuvchi (self-regulated writer)” yuqori natijaga erishadi.

Ushbu tadqiqotda akademik yozuv samaradorligini belgilovchi asosiy omillar — epistemik e‘tiqodlar, motivatsion yo‘nalishlar va yozuv strategiyalari o‘zaro bog‘liqlikda o‘rganildi. Aralash metod (mixed methods) asosida olib borilgan tahlillar shuni ko‘rsatdiki, talabalarning yozuvdagi muvaffaqiyati nafaqat til ko‘nikmalariga, balki ularning fikrlash uslubi, o‘zini o‘rganishga yo‘naltirilgan faoliyati va shaxsiy e‘tiqod tizimiga ham bevosita bog‘liqdir.

Miqdoriy tahlil (Pearson korrelyatsiyasi) natijalari epistemik e‘tiqodlar va yozuv yutuqlari o‘rtasida o‘rta darajadagi ijobiy bog‘liqlik ($r=0.63$) mavjudligini ko‘rsatdi. Bu shuni anglatadiki, bilimni murakkab va o‘zgaruvchan tizim sifatida idrok etuvchi talabalar yozuvda ham chuqur tahliliy va refleksiv yondashuvni namoyon etadilar. Shuningdek, motivatsiyaning vositachilik (mediator) roli aniqlanib, o‘zini rivojlantirishga yo‘naltirilgan (“mastery goal”) talabalar yozuv jarayonida yuqori natijaga erishganlari qayd etildi.

Sifatli tahlil (NVivo tematik kodlash) yozuv jarayonida tanqidiy fikrlash, iqtiboslash madaniyati, matnning mantiqiy izchilligi kabi indikatorlarning muhimligini ko‘rsatdi. Hyland (2016) ta’kidlaganidek, akademik yozuv “grammatik to‘g‘rilik emas, balki fikr va dalil uyg‘unligi” orqali baholanadi. Shu jihatdan, talabalarning yozma ishlari ularning kognitiv faollik va metakognitiv nazorat darajasini aks ettirdi.

Intervyu bosqichida esa talabalar akademik yozuvni ko'pincha "bahoga yo'naltirilgan vazifa" emas, balki o'z fikrini ifodalash, tahlil qilish va muloqotga kirishish vositasi sifatida idrok etishlari aniqlandi. Bu natijalar Dörnyei (2007) tomonidan ilgari surilgan "motivatsion o'zini anglash" konsepsiyasiga hamohang bo'lib, yozuvni ijtimoiy-psixologik faoliyat sifatida talqin qilish zarurligini tasdiqlaydi.

References

1. Creswell, J. W. (2014). *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
2. Dörnyei, Z. (2007). *Research Methods in Applied Linguistics: Quantitative, Qualitative, and Mixed Methodologies*. Oxford: Oxford University Press.
3. Flower, L., and Hayes, J. R. (1981). A Cognitive Process Theory of Writing. *College Composition and Communication*, 32(4), 365–387.
4. Hyland, K. (2016). *Teaching and Researching Writing* (3rd ed.). London: Routledge.
5. Zimmerman, B. J., and Risemberg, R. (1997). Becoming a Self-Regulated Writer: A Social Cognitive Perspective. *Contemporary Educational Psychology*, 22(1), 73–101.
6. Schommer, M. (1990). Effects of Beliefs about the Nature of Knowledge on Comprehension. *Journal of Educational Psychology*, 82(3), 498–504.
7. Dweck, C. S. (2000). *Self-Theories: Their Role in Motivation, Personality, and Development*. Philadelphia: Psychology Press.
8. Hofer, B. K., and Pintrich, P. R. (1997). The Development of Epistemological Theories: Beliefs about Knowledge and Knowing and Their Relation to Learning. *Review of Educational Research*, 67(1), 88–140.
9. Greene, J. C., Caracelli, V. J., and Graham, W. F. (1989). Toward a Conceptual Framework for Mixed-Method Evaluation Designs. *Educational Evaluation and Policy Analysis*, 11(3), 255–274.
10. Savignon, S. J. (2018). *Communicative Competence: Theory and Classroom Practice*. New York: McGraw-Hill.
11. Begmatov, E. (2020). *Akademik yozuv asoslari*. Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti.
12. Mahmudov, N. (2019). *Til va tafakkur uyg'unligi masalalari*. Toshkent: O'zbekiston Milliy universiteti nashriyoti.
13. Yo'ldoshev, A. (2018). Talabalarda yozma nutqni rivojlantirishning metodik asoslari. *Oliy ta'lim muammolari jurnali*, 2(3), 44–52.
14. To'xtaboyev, B. (2021). Raqamli yozuv kompetensiyasini shakllantirish masalalari. *Til va ta'lim*, 5(1), 63–70.
15. Xudaynazarov, I. I. (2022). Akademik yozuvda tahliliy fikrlashni shakllantirish omillari. *Filologiya masalalari ilmiy jurnali*, 3(2), 118–125.
16. Mamatqulova, M. (2020). Akademik yozuvni o'rgatishda lingvokulturologik yondashuv. *Filologiya va tillarni o'qitish*, 7(3), 55–62.